

بررسی اثر اندازه فایل نهایی بر ضخامت عاج باقی مانده یک سوم اپیکالی (مطالعه آزمایشگاهی)

دکتر ناهید محمدزاده اخلاقی^۱، دکتر مسعود ورشوساز^۲، دکتر زهره خلیلیک^{۳*}، دکتر مارال قربان زاده^۴، دکتر یونه محبی^۵

- ۱- دانشیار بخش اندودانتیکس، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دندانپزشکی تهران
 ۲- دانشیار بخش رادیولوژی، دانشکده دندانپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
 ۳- استادیار بخش اندودانتیکس، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دندانپزشکی تهران
 ۴- دندانپزشک
 ۵- دستیار تخصصی گروه اندودانتیکس دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دندانپزشکی تهران

خلاصه:

سابقه و هدف: یکی از مشکلات آماده سازی کانال ریشه، حفظ حداقل ضخامت عاج باقی مانده در دیواره های کانال می باشد. هدف از این تحقیق بررسی اثر اندازه فایل نهایی اپیکالی بر میزان ضخامت عاج باقی مانده در یک سوم اپیکالی کانال های میوباکال دندان های مولر اول فک پایین بود.

مواد و روش ها: در این تحقیق تجربی تصاویر اولیه کانال میوباکال ریشه میال ۴۰ دندان مولر اول فک پایین خارج شده از دهان توسط دستگاه Cone Beam Volumetric Tomography در مقاطع ۱، ۲/۵ و ۴ میلیمتری نوک آپکس تهیه شد. نمونه ها به چهار گروه تقسیم شدند و آماده سازی کانالها با فایل های RaCe شماره های ۲۵، ۳۰، ۳۵ و ۴۰ با تقارب ۰/۴ به عنوان فایل نهایی اپیکالی انجام شد. پس از آماده سازی از همان مقاطع تصاویر تهیه شد. میزان برداشت عاج و ضخامت عاج باقیمانده در سطوح میال، دیستال و باکال توسط آنالیز آماری ANOVA و Tukey's post hoc test مورد ارزیابی قرار گرفت.

یافته ها: در بررسی برون گروهی و درون گروهی تفاوت معنی داری در میزان ضخامت عاج اولیه، میزان برداشت عاج و ضخامت عاج باقیمانده در هیچیک از مقاطع و گروه ها وجود نداشت. فقط در مقطع یک میلیمتری در سطح میال تفاوت در برداشت عاج معنی دار بود ($P = 0/026$) کمترین میزان ضخامت عاج باقیمانده مربوط به سطح میال بود که در مقاطع ۱، ۲/۵ و ۴ میلیمتری آپکس به ترتیب $0/43 \pm 0/17$ ، $0/52 \pm 0/16$ و $0/57 \pm 0/16$ میلیمتر بود.

نتیجه گیری: به نظر می رسد که فایل های شماره ۳۵ و ۴۰ با تقارب ۰/۴ می توانند با حفظ حداقل ضخامت مناسب عاج باقیمانده و بدون جابجایی معنی دار به عنوان فایل نهایی اپیکالی در کانالهای با خمیدگی ۳۵-۲۰ درجه مورد استفاده قرار گیرند.

کلید واژه ها: عاج، ضخامت، درمان ریشه

وصول مقاله: ۹۰/۱۰/۱۰ اصلاح نهایی ۹۰/۱۱/۱۵ پذیرش مقاله: ۹۰/۱۱/۲۳

مقدمه:

کمتر باشد.^(۱) آماده سازی کانال ریشه یکی از مراحل مهم در درمان ریشه به منظور رسیدن به دو هدف می باشد که شامل پاکسازی و عفونت زدایی سیستم کانال ریشه و ایجاد شکلی مناسب برای پرکردن کانال ریشه است.^(۲) از طرفی حفظ دندان درمان ریشه شده به میزان ضخامت عاج باقی مانده بستگی دارد. بسیاری از

یکی از مشکلات آماده سازی کانال ریشه، حفظ حداقل ضخامت عاج باقی مانده در دیواره های کانال می باشد و گزارش شده است که حداقل ضخامت پس از آماده سازی کانال برای آنکه بتواند در مقابل نیروهای حین پرکردن کانال مقاومت کند نباید از ۰/۳ میلی متر

نویسنده مسئول مکاتبات: دکتر زهره خلیلیک، استادیار بخش اندودانتیکس دانشکده دندانپزشکی دانشگاه آزاد اسلامی، پاسداران، نیستان دهم، پلاک ۴، تلفن: ۲۲۵۶۴۵۷۱

Email: dr.z.khalilak@gmail.com

هدف از این تحقیق بررسی اثر اندازه فایل نهایی اپیکالی بر میزان ضخامت عاج باقی‌مانده در یک سوم اپیکالی کانال‌های مزوباکال دندان‌های مولر اول فک پایین بود تا بتوان حداکثر شماره فایل نهایی اپیکالی که منجر به حفظ حداقل ضخامت مناسب عاج باقی‌مانده در یک سوم اپیکالی ریشه با حداقل جابجایی اپیکالی در شرایط آزمایشگاهی گردد را تعیین نمود.

مواد و روش‌ها:

روش تحقیق به صورت مطالعه‌ی تجربی و تکنیک آن به صورت مشاهده‌ای بود که با استفاده از دستگاه CBVT (Cone Beam Volumetric Tomography) مدل Promax 3D (Planmeca, Helsinki, Finland) و در شرایط آزمایشگاهی انجام شد.

با مراجعه به پیشینه تحقیق و تعداد نمونه‌های آنها تعداد ۴۰ دندان مولر اول فک پایین از جامعه ایرانی انتخاب شدند. (۱۹-۲۰، ۱۱، ۹، ۱۶، ۲۰، ۸) هفتاد دندان مولر اول فک پایین افراد ۵۵-۳۵ ساله بدون ترک و شکستگی و بدون پوسیدگی و تحلیل روی سطح ریشه و با آپکس بسته جمع‌آوری شده و جهت ضدعفونی شدن به مدت یک ساعت در محلول هیپوکلریت سدیم ۵/۲۵ درصد قرار گرفتند و سپس در محلول سرم فیزیولوژی نگهداری شدند. سطح ریشه تمامی دندان‌ها از بافت پرپودنتال و استخوان توسط کورت پاکسازی شد. پس از تهیه حفره دسترسی و ایجاد دسترسی مستقیم، (Maileffer, Dentsply, Ballaigues Switzerland) K.File شماره ۱۰ داخل کانال قرار داده شد تا باز بودن مسیر کانال چک شود. در عین حال جدا بودن کانال‌های مزایالی هم چک شده و قطر اپیکالی کانال نیز با قراردادن فایل شماره ۱۵ K.File و عدم عبور آن از انتهای کانال بررسی شد. نمونه‌های دارای اپیکال فورامن جانبی نیز از این بررسی خارج شدند. در این مرحله طول ریشه‌ها از ناحیه سرویکال سطح باکال ریشه مزایالی تا آپکس با قراردادن فایل شماره ۱۰ بر روی سطح خارجی ریشه اندازه‌گیری گردید و دندان‌های با طول‌های مشابه و نزدیک به هم انتخاب شدند. سپس (Maileffer, Dentsply, Ballaigue, Switzerland) K.File شماره ۱۵ داخل کانال مزوباکال قرار داده شد و

تحقیقات از جمله تحقیقات Bellucci و همکاران رابطه مستقیم بین از دست رفتن ساختار دندان و امکان شکست تاج یا ریشه را نشان داده اند. (۳) همچنین Morfis گزارش داد که بین میزان ساختمان از دست رفته دندان و احتمال شکستن تاج یا ریشه دندان رابطه مستقیم وجود دارد. (۴)

Cheung در تحقیقی بر روی ریشه مزایالی دندان‌های مولر اول فک پایین، نشان دادند که فایل‌های نیکل - تیتانیوم نسبت به فایل‌های استنلس استیل لایه ضخیم تری از عاج باقی می‌گذارد. (۵)

بررسی دیگری که Portenier و همکاران در سوییس ارائه دادند، حاکی از آن بود که در تکنیک Light-Speed میزان ضخامت عاج باقی‌مانده بیشتر از زمانی است که فایل کردن به روش دستی Step-Back انجام می‌شود. (۶)

تلاش در جهت آماده سازی مدور استاندارد در کانال‌ها و استفاده از (MAF (Master Apical File) با شماره‌های بالاتر در طول کارکرد بدون ایجاد پرفوراسیون ناحیه اپیکال و یا کاهش ضخامت عاج باقی‌مانده، امکان پذیر نخواهد بود. (۷، ۸) میزان گشادشدگی اپیکال در مطالعات مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. (۸-۹) گشادسازی نهایی اپیکال به اندازه ۳ تا ۴ شماره بزرگتر از فایل اولیه در طول کارکرد مطرح شده است به گونه‌ای که اندازه فایل نهایی در کانال‌های کوچک ۳۵ تا ۴۰ خواهد بود. (۱۰) دریک تحقیق شماره فایل بالاتر از ۳۵ و تحقیقاتی دیگر شماره فایل ۳۰ رابه عنوان فایل نهایی اپیکالی معرفی نموده اند. (۱۱، ۱۲) گزارش شده است که آماده‌سازی و دبیریدمان کانال‌های مزوباکال مولرهای فک پایین توسط فایل شماره ۵۰ بسیار موثرتر از فایل شماره ۳۵ می‌باشد. (۸) Khademi و همکارانش بیان کردند حداقل شماره MAF برای آنکه شستشو دهنده به ناحیه اپیکال برسد شماره ۳۰ می‌باشد. (۹) بررسی‌هایی هم در زمینه میزان ضخامت عاج باقی‌مانده در قسمت اپیکال کانال با فایل‌ها و روش‌های مختلف آماده‌سازی انجام شده است. (۱۳-۱۵) ولی تاکنون هیچگونه مقایسه‌ای در زمینه‌ی میزان ضخامت عاج باقی‌مانده در ناحیه یک سوم اپیکالی کانال ریشه با استفاده از فایل‌های RaCe با شماره‌های متفاوت MAF انجام نشده است.

شکل غیر فعال وارد کانال شدند. سپس فایل شماره ۲۵ با تقارب ۰.۴٪ (در گروه ۱) وارد کانال شد تا به طول کارکرد برسد. به دنبال آن آماده سازی در سایر گروه ها با فایل های شماره ۳۰ (گروه ۲) در طول کارکرد انجام شد. سپس فایل شماره ۳۵ (گروه ۳) در گروه های ۳۵ و ۴۰ به طول کارکرد رسید و در نهایت آماده سازی با فایل شماره ۴۰ (گروه ۴) به عنوان MAF انجام شد. تقارب همه فایل های MAF ۰.۴٪ بود.

بعد از خروج هر فایل، کانال با ۲ میلی لیتر محلول سرم فیزیولوژی و ۱ میلی لیتر محلول هیپوکلریت سدیم ۵٪/۲۵ شستشو داده شد. کلیه آماده سازی های کانالها توسط یک اندودانتیست انجام شد. در هر جلسه آماده سازی فقط بر روی ۵ کانال صورت گرفت و هر فایل برای آماده سازی ۶ کانال به کار رفت. سپس هریک از نمونه ها مجدداً بر روی قطعات مومها در همان موقعیت های اولیه در دستگاه CBVT قرار گرفتند و ضخامت های باقی مانده در هریک از گروهها در مقاطع ۱، ۲/۵ و ۴ میلی متری و برای سطوح باکال، مزیال و دیستال اندازه گیری شد و با ضخامت های اولیه مورد مقایسه قرار گرفتند. با تفاضل ضخامت های اولیه و باقی مانده، مقدار برداشت عاج محاسبه شد. در این مطالعه ضخامت کمتر از ۰/۳ میلی متر نیز مشخص گردید.

داده های به دست آمده توسط نرم افزار آماری SPSS 11 تحلیل شد. برای بررسی توصیفی داده های کمی از میانگین، انحراف معیار، میانه و دامنه تغییرات استفاده شد. برای ارزیابی تبعیت توزیع داده ها از توزیع نرمال، از آزمون یک نمونه ای کولموگوروف-اسمیرنوف (One sample Kolmogorov-Smirnov test) استفاده شد و چون در هیچ موردی عدم تبعیت دیده نشد، از آزمون های پارامتری برای تحلیل داده ها استفاده شد. مقایسه بین چهار گروه (بر حسب شماره فایل) با آنالیز واریانس (ANOVA) انجام شد و در مواردی که اختلاف آماری معنی داری بین گروهها دیده شد از آزمون تعقیبی توکی (Tukey's post hoc test) برای مقایسه های دو به دو استفاده گردید. رابطه ای مقدار عاج برداشته شده با شماره فایل با محاسبه ضریب همبستگی کندال (tau-b) ارزیابی شد. برای ارزیابی تأثیر سطح و فاصله تا آپکس، با در نظر داشتن شماره فایل، از آنالیز واریانس مقادیر تکراری، مدل

رادیوگرافی باتکنیک موازی به صورت باکولینگوالی تهیه شد. دندانهای دارای تحلیل داخلی از نمونه ها حذف شدند و سپس بر اساس قانون اشنايدر^(۲۰) میزان خمیدگی کانالهای مزیوباکال تعیین گردید.

دندانهایی که دارای خمیدگی ۲۰-۳۵ درجه بودند وارد تحقیق شدند. در نهایت ۴۰ دندان واجد شرایط تحقیق انتخاب شدند. در این مرحله ریشه دیستال به همراه تاج دندانها قطع شد و شماره گذاری روی نمونه ها انجام شد. آنگاه هر سه دندان در یک قطعه موم سه لایه ای قرار داده شد. پنج قطعه موم که شامل پانزده عدد نمونه می شدند روی هم قرار گرفته و به دستگاه CBVT منتقل شدند و تصاویر مقاطع مختلف با ضخامت ۰/۱۶ میلی متر از نمونه ها تهیه و در نرم افزار مربوطه در هر ناحیه ی ریشه مورد بررسی قرار گرفت. پس از تعیین مرکزیت کانال مزیوباکال، ضخامت اولیه سطوح مجاور کانال شامل سطوح مزیال، باکال و دیستال با استفاده از خطوطی که آنها را به مرکز کانال متصل می نمود اندازه گیری شد. برای هر سطح، فاصله دیواره کانال تا خارجی ترین دیواره ریشه به عنوان ضخامت آن سطح در نظر گرفته شد. ضخامت های اولیه ی سطوح مزیال، باکال و دیستال در مقاطع ۱، ۲/۵ و ۴ میلی متری آپکس کانال مزیوباکال توسط دو نفر غیر از فرد عمل کننده اندازه گیری شدند و در موارد اختلاف اندازه گیری مجدد صورت گرفت. دقت اندازه گیری نرم افزار دستگاه در این مرحله صدم میلیمتر بود. سپس نمونه ها به طور تصادفی به چهار گروه ۱۰ تایی تقسیم شدند. با قرارگیری فایل شماره ۱۰ K.File در کانال مزیوباکال و مشاهده آن در قسمت اپیکالی، طول کارکرد در حد نیم میلی متری آپکس تعیین شد.

آماده سازی کانال های مزیوباکال با تکنیک Crown Down با استفاده از فایل های چرخشی

(Race(FKG, Dentaire, Swiss) با استفاده از دستگاه

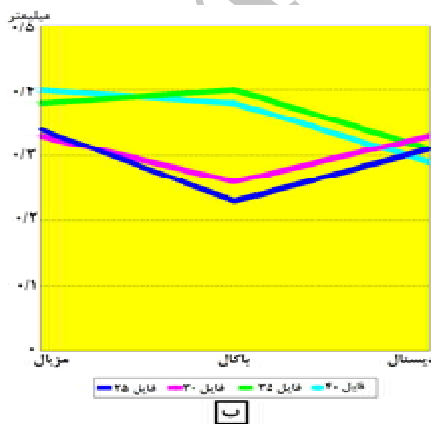
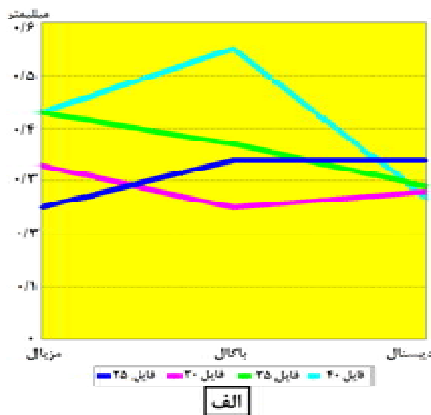
کنترل کننده سرعت و گشتاور

ENDO-MATE DT (NSK, Nakanishi INC, Japan) مدل NE131 مطابق دستورالعمل کارخانه سازنده انجام

شد. برای شکل دهی قسمت تاجی کانال ابتدا فایل های شماره ۴۰ با تقارب ۱۰٪ و ۳۵ با تقارب ۸٪ و ۳۰ با تقارب ۶٪ به ترتیب و به

گونه‌ای که فایل‌های ۳۵ و ۴۰ میزان برداشت بیشتری در این سطح و مقطع داشتند. به دلیل عدم وجود تفاوت معنی‌دار بین گروه‌ها، میانگین کلی میزان برداشت در مجموعه چهار گروه مورد ارزیابی قرار گرفت. بیشترین میزان برداشت عاج در مقطع ۱ میلی‌متری اپکس در سطح باکال با میانگین 0.37 ± 0.25 میلی‌متر و کمترین میزان آن مربوط به سطح دیستال با میانگین 0.29 ± 0.13 میلی‌متر بود. در مقطع $2/5$ میلی‌متری اپکس بیشترین میزان عاج برداشت شده در سطح مزپال به میزان 0.36 ± 0.17 میلی‌متر و کمترین آن در سطوح باکال و دیستال به ترتیب با میانگین‌های 0.31 ± 0.19 و 0.31 ± 0.18 میلی‌متر مشاهده شد.

در مقطع ۴ میلی‌متری اپکس بیشترین میزان عاج برداشت شده مربوط به سطح مزپال با میانگین 0.42 ± 0.17 میلی‌متر و کمترین آن مربوط به سطح باکال با میانگین 0.35 ± 0.15 و دیستال با میانگین 0.35 ± 0.16 میلی‌متر بود.

تعمیم داده شده خطی استفاده شد. در تمام موارد خطای α برابر 0.05 در نظر گرفته شد و $p < \alpha$ از لحاظ آماری معنی‌دار تلقی گردید.

یافته‌ها:

۴۰ دندان مولر اول فک پایین در این تحقیق دارای دامنه طول ریشه (از محل CEJ باکال تا نوک اپکس) $11/9 - 11/3$ میلی‌متر با میانگین $11/6 \pm 0/9$ میلی‌متر بودند. دامنه‌ی زاویه‌ی خمیدگی کانال مزپوباکال نمونه‌ها ۲۰-۳۵ درجه با میانگین $29/3 \pm 4/6$ درجه بود. در این تحقیق میزان ضخامت اولیه عاج، میزان ضخامت عاج باقی‌مانده و میزان برداشت عاج بر حسب میلی‌متر در گروه‌های تحقیق مورد ارزیابی قرار گرفت. بررسی میزان ضخامت اولیه این بررسی بین سطوح هم نام مقاطع چهارگروه انجام شد و هیچ اختلاف آماری معنی‌داری مشاهده نگردید. جدول ۱ میانگین ضخامت اولیه سطوح جانبی کانال مزپوباکال را در مقاطع مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار ضخامت اولیه ریشه در نمونه‌های مورد تحقیق بر حسب میلی‌متر ($N=40$)

مقاطع	مقاطع		
	مزپال	دستال	باکال
۱ میلی‌متری اپیکال	0.29 ± 0.16	0.28 ± 0.16	0.37 ± 0.23
$2/5$ میلی‌متری اپیکال	0.42 ± 0.20	0.35 ± 0.20	0.35 ± 0.25
۴ میلی‌متری اپیکال	0.35 ± 0.19	0.35 ± 0.18	0.36 ± 0.28

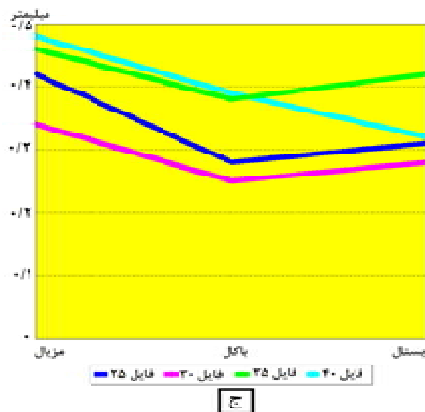
بررسی میزان عاج برداشت شده پس از آماده سازی کانال‌ها: این بررسی بین سطوح همنام در هر مقطع به صورت بین گروهی و نیز بین سطوح هریک از مقاطع چهار گروه به صورت درون گروهی انجام گردید. در بررسی بین گروه‌ها میزان عاج برداشت شده در هیچ یک از سطوح همنام در مقاطع تفاوت معنی‌داری نداشت. فقط در سطح مزپال چهار گروه در مقطع ۱ میلی‌متری اپکس این تفاوت معنی‌دار بود ($p = 0.026$) نمودار (۱). آزمون تعقیبی نشان داد این اختلاف بین شماره فایل ۲۵ با هریک از دو فایل ۳۵ و ۴۰ معنی‌دار بود ($p = 0.047$) به

این سه مورد عبارت بودند از: سطح مزپال ۱ میلی متری اپکس ($p=0/008$)، سطح باکال ۱ میلی متری اپکس ($p=0/022$) و سطح باکال ۴ میلی متری اپکس ($p=0/030$). بررسی میزان ضخامت عاج باقی مانده پس از آماده سازی: در بررسی بین گروه‌ها در هیچ یک از مقاطع اختلاف آماری معنی داری در ضخامت باقی مانده ریشه در هیچ کدام از سطوح همانم دیده نشد ($p>0/05$) (جدول ۲).

بیشترین میزان ضخامت عاج باقی مانده ریشه در مقطع ۱ میلی متری اپیکال در سطح باکال با میانگین $1/04 \pm 0/26$ میلی متر و کمترین میزان آن مربوط به سطح مزپال با میانگین $0/43 \pm 0/17$ میلی متر بود.

در مقطع ۲/۵ میلی متری اپیکال بیشترین میزان عاج باقی مانده ریشه در سطح باکال با میانگین $1/20 \pm 0/26$ میلی متر و کمترین میزان آن در سطح مزپال با میانگین $0/52 \pm 0/16$ میلی متر مشاهده شد.

در مقطع ۴ میلی متری اپیکال نیز بیشترین میزان عاج باقی مانده ریشه در سطح باکال با میانگین $1/26 \pm 0/24$ میلی متر و کمترین آن مربوط به سطح مزپال با میانگین $0/57 \pm 0/16$ میلی متر بود. در مقاطع ۲/۵ و ۴ میلی متری ضخامت باقی مانده‌ی هیچ یک از سطوح کمتر از $0/3$ میلی متر نبود ولی در مقطع ۱ میلی متری در سطح مزپال، در دو مورد از گروه فایل شماره ۲۵، یک مورد از گروه فایل شماره ۳۰، دو مورد از گروه فایل‌های شماره ۳۵ و دو مورد از گروه فایل شماره ۴۰ ضخامت عاج باقی مانده کمتر از $0/3$ میلی متر بود. (آزمون مجذور کای: $X^2=1/250$ ، $df=3$ ، $p=0/741$). همچنین در ۴۵ درصد از نمونه‌ها ضخامت عاج باقی مانده کمتر از $0/5$ میلی متر بود. لازم به ذکر است که در این تحقیق هیچ یک از فایل‌ها دچار شکستگی و یا تغییر شکل ظاهری نشدند.

نمودار ۱- میزان برداشت عاج در گروه‌های مورد بررسی.

الف) مقطع ۱ میلی متری اپیکال؛ ب) مقطع ۲/۵ میلی متری اپیکال؛ ج) مقطع ۴ میلی متری اپیکال

در بررسی درون گروهی نیز مقدار برداشت عاج در هیچ یک از مقاطع و سطوح تفاوت معنی دار نداشت و جابجایی اپیکالی نیز در هیچ یک از گروه‌ها روی نداد ($p>0/05$).

آنالیز واریانس با مدل تعمیم داده شده خطی نشان داد که در هیچ یک از سه سطح بررسی شده، فاصله مقطع تا آپکس بر مقدار عاج برداشته شده تاثیر معنی داری ندارد و برهم کنش این فاصله با شماره فایل نیز در هیچ موردی معنی دار نبود.

بر اساس همین مدل، در هیچ کدام از فواصل بررسی شده تا آپکس، اختلاف آماری معنی داری در مقدار عاج برداشته شده در سطوح باکال، مزپال و دیستال دیده نشد، اما در فاصله ۱ میلی متری آپکس برهم کنش بین سطح بررسی شده با شماره فایل معنی دار بود.

در نهایت مطابق تحلیل همبستگی کندال، در سه مورد بین شماره فایل و مقدار عاج برداشته شده همبستگی معنی دار دیده شد و نشان داد با افزایش شماره‌ی فایل میزان عاج برداشته شده نیز افزایش یافت.

جدول ۲- میانگین و انحراف معیار ضخامت باقی‌مانده ریشه پس از آماده سازی کانال‌ها به تفکیک گروه‌ها به میلی‌متر

p.value	گروه‌های فایلها				مقاطع
	۴۰	۳۵	۳۰	۲۵	
۰/۵۱	۰/۹۲±۰/۳۳	۱/۰۱±۰/۲۴	۱/۰۵±۰/۱۸	۱/۱۹±۰/۲۷	باکال
۰/۹۰۰	۰/۵۳±۰/۱۳	۰/۵۵±۰/۱۵	۰/۵۵±۰/۱۷	۰/۵۸±۰/۱۴	دیستال
۰/۴۷۷	۰/۴۱±۰/۲۰	۰/۴۰±۰/۱۵	۰/۴۳±۰/۱۲	۰/۵۱±۰/۲۰	مزبال
۰/۰۶۳	۱/۱۹±۰/۳۷	۱/۱۱±۰/۲۲	۱/۱۲±۰/۱۸	۱/۳۹±۰/۳۰	باکال
۰/۴۱۳	۰/۶۱±۰/۲۱	۰/۶۱±۰/۱۳	۰/۵۵±۰/۲۰	۰/۶۹±۰/۱۹	دیستال
۰/۸۷۵	۰/۵۴±۰/۲۰	۰/۴۹±۰/۱۳	۰/۵۴±۰/۱۸	۰/۵۴±۰/۱۵	مزبال
۰/۱۷۱	۱/۲۹±۰/۳۴	۱/۲۳±۰/۱۷	۱/۱۵±۰/۱۴	۱/۳۹±۰/۲۶	باکال
۰/۲۸۳	۰/۶۱±۰/۱۴	۰/۶۱±۰/۱۵	۰/۵۵±۰/۱۹	۰/۶۹±۰/۱۵	دیستال
۰/۰۹۷	۰/۵۶±۰/۰۷	۰/۴۸±۰/۱۱	۰/۶۱±۰/۲۵	۰/۶۶±۰/۱۵	مزبال

بحث:

در این مطالعه میزان ضخامت اولیه و ضخامت باقی‌مانده ریشه پس از آماده‌سازی کانال‌ها توسط تصاویر به دست آمده از دستگاه CBVT بدون تهاجم به ساختمان دندان اندازه‌گیری شد. روشهای متفاوتی در تحقیق‌های مختلف جهت ارزیابی میزان عاج/رزین برداشت شده و تهیهی تصاویر از مقاطع استفاده شده است. در برخی تحقیقات تصاویر ریشه قبل و بعد از آماده‌سازی توسط رادیوگرافی ارزیابی شدند.^(۱۹) در بعضی دیگر از تکنیک Baramante برای این منظور استفاده نمودند.^(۱۳،۱۵،۲۳) ولی فضای ایجاد شده در اثر دیسک و از بین رفتن نسج دندانی و عدم ثابت ماندن قطعه اپیکالی در جای خود، از معایب و مشکلات این روش می‌باشد. بعضی از تحقیقات نیز از CT scan جهت تهیهی تصاویر استفاده کردند^(۱۳-۲۱،۱۷،۱۸). آماده‌سازی کلیه نمونه‌ها توسط یک اندودانتیست انجام شد. Yared و همکاران^(۲۴) گزارش کردند که به نظر می‌رسد روش کار و تجربه‌ی عمل کننده در میزان شکستگی فایل‌ها مؤثر باشد. آنها گزارش نمودند میزان این حوادث وقتی که فایل‌های چرخشی توسط یک فرد باتجربه و به کمک موتورهای کنترل کننده سرعت و گشتاور به کار روند،

این تحقیق با هدف بررسی اثر اندازه فایل نهایی اپیکالی بر میزان ضخامت عاج باقی‌مانده در یک سوم اپیکالی کانال‌های میزوباکال دندان‌های مولر اول فک پایین انجام گرفت. نتایج این تحقیق نشان داد که در میزان ضخامت عاج اولیه، میزان برداشت عاج و ضخامت عاج باقیمانده تقریباً در هیچیک از مقاطع و گروهها تفاوت معنی داری وجود نداشت. در این تحقیق همانند برخی مطالعات^(۱۷،۱۳،۲۱) بررسی بر روی کانال میزوباکال ریشه مزبال مولرهای اول فک پایین صورت پذیرفت، زیرا دسترسی به این کانال مشکل بوده و به دلیل وجود تقعر در ناحیه فورکا و نیز وجود خمیدگی، احتمال بروز حوادث حین کار در این کانال زیاد می‌باشد. در این تحقیق همانند تحقیق Bellucci^(۳) و برخی تحقیقات دیگر^(۱۴،۲۱) دندان‌های خارج شده از دهان افراد با دامنه سنی ۳۵-۵۵ سال مورد ارزیابی قرارگرفت تا با توجه به اثر آن بر ضخامت ریشه‌ی دندان‌ها همانندسازی گروه‌ها صورت گیرد. در برخی تحقیقات انجام شده^(۴،۲۲،۱۹) روی ارزیابی ضخامت باقی‌مانده ریشه، این معیار در نظرگرفته نشده است.

مطالعه ما ۴۵ درصد از نمونه‌ها پس از آماده‌سازی میزان ضخامت عاج کمتر از ۰/۵ میلی‌متر داشتند. McCann و همکاران نیز اعلام کردند که ۴۲٪ نمونه‌های آماده‌سازی شده به روش دستی میزان ضخامت عاج باقی مانده کمتر از ۰/۵ میلی‌متر را نشان دادند. (۲۲) در تحقیق حاضر، کمترین میزان ضخامت عاج باقی مانده در هر چهار گروه مربوط به سطح مزیال در مقطع ۱ میلی‌متری اپیکس، با میانگین‌های (گروه ۱) $0/20 \pm 0/51$ ، گروه (۲) $0/43 \pm 0/12$ ، گروه (۳) $0/15 \pm 0/40$ و گروه (۴) $0/41 \pm 0/20$ میلی‌متر بود ولی اختلاف ضخامت عاج باقی مانده در سطوح مختلف هر مقطع و نیز بین سطوح همنام گروه‌ها معنی‌دار نبود، لذا در هیچ‌یک از گروه‌ها جابجایی معنی‌داری وجود نداشت. در تحقیق Zuckerman و همکاران کمترین میزان عاج باقی مانده مربوط به دیواره دیستالی بود که در مقطع اپیکالی $0/28 \pm 0/70$ میلی‌متر بود. (۲۳) علت این تفاوت می‌تواند تفاوت در ضخامت‌های اولیه ریشه و نیز تفاوت در سیستم فایل آنها با تحقیق ما و نحوه آماده‌سازی متفاوت باشد. Arbrecht و همکاران (۸) و نیز Usman و همکاران (۱۶) گزارش کردند زمانیکه فایل‌های GT بزرگتر (شماره ۴۰) با تقارب ۴٪، ۶٪ و ۸٪ استفاده می‌کردند، دبری‌های بیشتری برداشته می‌شوند. Lim و همکاران نشان دادند که حداقل ضخامت عاج باقی مانده، برای آنکه دندان بتواند در مقابل نیروهای حین پرکردن کانال و نیز اعمال فانکشنال مقاومت کند، نباید کمتر از ۰/۳ میلی‌متر باشد. (۱) در مطالعه Yared و همکاران نیز اعلام شد ضخامت حداقل ۰/۳ میلی‌متر، دندان را مستعد پرفوراسیون و ترک خوردگی داخلی یا خارجی می‌کند. (۲۴، ۲۵) در این تحقیق هفت مورد از مجموع گروه‌ها در مقطع ۱ میلی‌متری اپیکال ضخامت عاج کمتر از ۰/۳ میلی‌متر داشتند ولی در مقاطع ۲/۵ و ۴ میلی‌متری اپیکال این مورد مشاهده نگردید. حداقل ضخامت عاج باقی مانده در هر سه مقطع ۱ و ۲/۵ و ۴ میلی‌متری اپیکال در سطح مزیال با میانگین‌های $0/15 \pm 0/40$ ، $0/11 \pm 0/49$ و $0/11 \pm 0/48$ میلی‌متر) بود.

کاهش می‌یابد. در تحقیق حاضر مشاهده شد که ضخامت اولیه‌ی عاج کانال مزیوباکال مولر اول فک پایین، در سطوح مزیال و دیستال مقاطع ۱ و ۲/۵ میلی‌متری کمتر از یک میلی‌متر بود. Leva, Akhlaghi نیز اشاره کردند که ضخامت اولیه‌ی عاج کانال‌های مزیال مولرهای اول فک پایین، در مقاطع میانی و اپیکالی در سطوح مزیال و دیستال کمتر از یک میلی‌متر بود. (۱۳) McCann و همکاران دریافتند که میانگین ضخامت‌های اولیه ریشه دندان‌های مولر فک پایین برای تمام مقاطع به جز مقطع فورکا کمتر از ۱ میلی‌متر بود. (۲۲)

ولی در تحقیق Zuckerman و همکاران ضخامت‌های اولیه ریشه در مقاطع ۱، ۴ و ۷ میلی‌متری برای سطوح مزیال، دیستال و باکال جز در ۱ میلی‌متری سطح دیستال بیش از ۱ میلی‌متر بود. (۲۳) بنابراین سن و نیز تفاوت‌های قومی و نژادی می‌تواند به عنوان عامل تأثیرگذار در مورد ضخامت اولیه و در نتیجه باقی مانده ریشه در نظر گرفته شود. Garala و همکاران گزارش نمودند که به نظر می‌رسد ضخامت اولیه‌ی ریشه مهم‌ترین عامل در تعیین ضخامت باقی مانده پس از آماده‌سازی کانال باشد. (۱۵) در مقطع ۱ میلی‌متری اپیکال مقدار عاج برداشته شده در سطح مزیال چهار گروه به طور معنی‌داری متفاوت بود به گونه‌ای که فایل‌های ۳۵ و ۴۰ برداشت معنی‌دار بیشتری داشتند. ولی میزان ضخامت‌های قبل و بعد از آماده‌سازی در هیچ‌یک از گروه‌ها تفاوت معنی‌داری نداشتند و هیچ‌کدام از آنها جابجایی معنی‌داری نشان ندادند. Garala و همکاران نیز همین عدم تفاوت در ضخامت‌های قبل و بعد از آماده‌سازی را در تحقیقات خود گزارش کردند. (۱۵) Zuckerman و همکاران همین مورد را با MAF شماره ۵۰ فایل light speed گزارش نمودند. (۲۳) مطالعات نیز استفاده از فایل‌های بزرگتر را جهت پاکسازی اپیکس توصیه نموده‌اند. (۸) Pilo و همکاران (۱۹) در سال ۲۰۰۸ نشان دادند که در دندان‌های پرمولر ماگزینا در مقطع اپیکالی ریشه باکال، میزان ضخامت عاج باقی مانده در دو سطح مزیال و دیستال مشابه بود که این مورد هم با تحقیق ما مشابه بود. در

نتیجه‌گیری

اپیکالی در کانال‌های با خمیدگی ۳۵-۲۰ درجه مورد استفاده قرارگیرند. با این حال بررسی انتقال مسیر اپیکالی کانالها با این میزان خمیدگی و با فایل‌های چرخشی با اندازه‌های مشابه این تحقیق جهت تعیین مناسب بودن این فایلها ضروری می‌باشد.

بر اساس نتایج این تحقیق میزان ضخامت عاج باقی‌مانده در گروه‌ها تفاوت معنی‌دار نداشتند و همه آنها حداقل ضخامت مناسب عاج را حفظ نموده بودند و نیز تفاوت در میزان برداشت عاج از سطوح مختلف هر مقطع درون هر گروه معنی‌دار نبود لذا فایل‌های RaCe شماره ۳۵ و ۴۰ با تقارب ۴٪ می‌توانند با حفظ حداقل ضخامت مناسب عاج باقی‌مانده و بدون جابجایی معنی‌دار به عنوان فایل نهایی

*****

References:

- 1-Lim SS, Stock CJ. The Risk of Perforation In The Curved Canal. Anticurvature Filing Compared With The Stepback Technique. *Int Endod J* .1987Jun; 20(1): 33-9.
- 2-Coldero LG , McHugh S , Mackenzie D , Saunders WP. Reduction In Intra canal Bacteria During Root Canal Preparation With and Without Apical Enlargement. *Int Endod J* .2002May; 35(5): 437 – 46
- 3-Bellucci C, Perrini N. A Study Of The Thickness Of Radicular Dentin And Cementum In Anterior And Premolar Teeth. *Int Endod J* . 2002 Jul; 35(7): 594-606.
- 4-Morfis AS. Vertical Root Fractures .*Oral Surg Oral Med Oral Pathol* .1990May; 69(5): 631-5.
- 5-Cheung GS, Chan AW. A Comparison Of Stainless Steel And Nickel-Titanium K-Files In Curved Root Canals . *Int Endod J* . 1996 Nov; 29(6): 370-5.
- 6-Portenier I, Lutz F , Barbakow F. Preparation of The Apical Part of the Root Canal By the Lightspeed and Step-Back Techniques . *Int J Endod* .1998 Mar; 31(2): 103-11.
- 7-Weller PJ, Svec TA, Powers JM, Ludington JR, Suchina JA. Remaining Dentin Thickness In The Apical 4 mm Following Four Cleaning And Shaping Techniques. *J Endod* . 2005Jun; 31(6): 464-67.
- 8-Arbrecht LJ, Baumgartner C, Marshall J G. Evaluation of Apical Debris Removal Using Various Sizes and Taperes of profile GT files. *J Endod* . 2004Jun; 30(6): 425 – 28.
- 9-Khademi AB , Yazdizadeh M, Feizianfard M. Determination of The Minimum Instrumentation Size for Penetration Of Irrigants To The Apical Third of Root Canal System. *J Endod* . 2006May; 32(5): 414 – 20.
- 10-Walton RE, Rivera EM. Cleaning and Shaping. In: Walton RE, Torainejad M: Principles And Practice of Endodontics. 4rd ed: Philadelphia, Pennsylvania, Saunders Company ;P: 258-86.
- 11-Rollison S, Barnett F, Stevens RH. Efficacy of Bacterial Removal From Instrumented Root Canals in Vitro Related to Instrumentation Technique And Size. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endod*. 2002 Sep;94(3):366-71.
- 12- Usman N, Baumgartner JC, Marshall JG. Influence of Instrument Size On Root Canal Debridement. *J Endod* . 2004Feb; 30(2): 110-12.
- 13- Akhlaghi N, Leva' M. Evaluation of Mesial Canals Residual Root Thickness of Mandibular First Molars After Preparation (In vitro). Undergraduate Thesis, Azad Dental Shool of Islamic of Ripublic of Iran, Tehran. Thesis Number 4062

- 14-Akhlaghi N, Kahali R, Abtahi A, Tabatabaee S, Mehrvarzfar P, Parirokh M. In Vitro Comparison of Dentin Removal Using V-Taper and K-FlexoFile. *Int Endod J* 2010; 43(11): 1029-36.
- 15-Garala M, Kuttler S, Hardigan P, Steiner-Carmi R, Dorn S. A Comparison of The Minimum Canal Wall Thicknes Remaining Following Preparation Using Two Nickel-Titanium Rotary Systems. *Int Endod J*. 2003Sep; 36(9): 636-42.
- 16-Usman N, Baumgartner C, Marshall G. Influence of Instrument Size On Root Canal Debridement. *J Endod* . 2004Feb; 30(2): 110-12.
- 17-Peru M, Peru C, Mannocci F, Sherriiff M, Buchanan LS, Pitt Ford TR. Hand And Nickel Titanium Root Canal Instrumentation Performed By Dental Students: A Micro Computed Tomographic Study. *Eur J Dent Educ*. 2006Feb; 10(1): 52-9.
- 18-Kats A, Tamse A. A Combined Radiographic And Computerized Scanning Method To Evaluate Rremaining Dentin Thickness In Mandibular Incisors After Various Intercanal Pprocedures. *Int Endod J*. 2003Oct; 36(10):682-86.
- 19-Pilo R, Shapenco E, Lewinstein I. Residual Dentin Thickness In Bifurcated Maxillary First Premolars After Root Canal And Post Space Preparation With Parallel-Sided Drills. *J Prosthetic dent*. 2008Apr; 99(4): 267-73.
- 20-Krajczar K, Toth V, Nyarady Z, Szabo G. In Vitro Comparison Of Root Canal Preparation With Step-Back Technique And GT Rotary File -A nickel -Titanium Engine Driven Rotary Instrument System. *Fogorv Sz*. 2005Jun; 98(3): 119-23.
- 21-Akhlaghi N, Mehrvarzfar P, Mohajeri E. In Vitro Comparison Of Dentin Removal Using Liberator and K-FlexoFile. *Research in Dentistry* 2007; 2(4): 47-60.
- 22-McCann JT, Keller DL, LaBounty GL. Remaining Dentin/Cementum Thickness After Hand Or Ultrasonic Instrumentation, *J Endod* 1990; 16: 109-13.
- 23-Zuckerman O, Katz A, Pilo R, Tamse A, Fuss Z. Residual Dentin Thickness In Mesial Roots of Mandibular Molars Prepared With Lightspeed Rotary Instruments And Gates-Gliden Reamers. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endod*. 2003Sep; 96(3): 351-5.
- 24-Yared G, Bou Dagher F, Kulkarni K. Influence of Torquecontrol Motors And The Operator's Proficiency On ProTaper failures. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol J Endod* .2003Aug; 96(2): 229-33.
- 25-Sathorn C, Palamara JE, Palamara D, Messer HH. Effect of Root Canal Size And External Root Surface Morphology on Fracture Susceptibility And Pattern: A Finite Element Analysis. *J Endod*. 2005Apr; 31(4):288-92.